



<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a chapter published in *Att utforska praktisk kunskap: Undersökande, prövande och avtäckande metoder*.

Citation for the original published chapter:

Gunnarson, M. (2019)

Att utforska praktisk kunskap med deltagande observation

In: Martin Gunnarson (ed.), *Att utforska praktisk kunskap: Undersökande, prövande och avtäckande metoder* (pp. 225-260). Huddinge: Södertörns högskola

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-39625>

Att utforska praktisk kunskap med deltagande observation

MARTIN GUNNARSON

INLEDNING

Praktisk kunskap hör intimt samman med det sammanhang inom vilket den utövas. Ofta består den just i en förmåga att bedöma vad som är lämpligt att göra givet de unika omständigheter som föreligger i stunden. I sådana fall är den praktiska kunskapens innehåll inte avgjort på förhand, utan tar form genom handlandet i den specifika situationen. Detta betyder att både den som önskar tillägna sig och den som önskar utforska praktisk kunskap behöver skaffa sig en förtrogenhet med dess sammanhang.

Detta är ingen enkel uppgift. Inte bara är sammanhanget ständigt föränderligt; det består också av en mängd olika dimensioner: rumsliga, tidsliga, vanemässiga, relationella, personliga, kroppsliga, organisatoriska, politiska, historiska och så vidare. Dessa dimensioner låter sig inte på något enkelt sätt separeras från varandra och förstås var för sig. De är alla relaterade till varandra på olika sätt och i varierande grad beroende på situation. I relation till sådana mångdimensionella sammanhang står den praktiska kunskapen

aldrig i ett externt förhållande. Utövandet och tillblivelsen av praktisk kunskap förutsätter och består i en närvaro i, känslighet för och förtrogenhet med sammanhanget. Som Hans-Georg Gadamer påpekar gäller detta såväl praktisk klokhet, *fronesis*, som den form av hantverksmässigt kunnande som Aristoteles kallar *techne*, om än i olika grad och på olika sätt. Även den hantverksmässigt kunniga måste anpassa det redan förvärvade vetandet till den konkreta handlingssituationen.¹

Den handlande personen spelar här alltså en central roll. Hen formar och formas av sitt sammanhang och sätter sin personliga prägel på den praktiska kunskap hen förvärvar och utövar i de praktiker hen ingår. Den som utforskar praktisk kunskap måste därför rikta sin uppmärksamhet både mot de omständigheter och villkor som leder fram till olika handlingssituationer och sätt att handla och mot de individuella reflektionsprocesser och ställningstaganden som den handlande personen utför i den konkreta situationen.

Men hur *gör* man då? Hur går man metodologiskt tillväga? Denna fråga är jag inte ensam om att försöka besvara i denna antologi; alla bidrag närmar sig den på något sätt. Frågan har alltså inte bara ett möjligt svar, utan flera. I den här texten hämtar jag inspiration från två akademiska discipliner för vilka frågan om människans relation till sitt sammanhang är och alltid har varit central: antropologin och etnologin. Båda dessa discipliner har från början intresserat sig för hur mänsklig tillvaro och samvaro blir till och formas i och genom specifika sammanhang. Här är såväl sammanhangets mångdimensionalitet, som jag pekade på ovan, som dess intima relation till mänskligt handlande och

kunskapande central. Så här formulerar antropologen Tim Ingold det till exempel:

More than any other discipline in the human sciences, [anthropology] has the means and the determination to show how knowledge grows from the crucible of lives lived with others. This knowledge, as we are well aware, consists not in propositions about the world but in skills of perception and capacities of judgment that develop in the course of direct, practical, and sensuous engagements with our surroundings.²

Likt utforskandet av praktisk kunskap intresserar sig alltså antropologin, såväl som etnologin, ofta för den kunskap som uppstår, utövas och delas när människor handlar i sina vardagliga sammanhang. Här är förståelsen av handlingarna, kunskapen och sammanhanget som ömsesidigt beroende en central utgångspunkt.

Mot denna bakgrund kan man sluta sig till att antropologins och etnologins kunskapsmål har flera beröringspunkter med utforskandet av praktisk kunskap. Således bör även ett metodologiskt utbyte dem emellan vara möjligt. Att visa och ge exempel på detta är ambitionen med denna text. Mer specifikt vill jag lyfta fram den potential som finns i det metodologiska tillvägagångssättet deltagande observation. När Ingold lite skrytsamt påstår att antropologi är bättre skickat än någon annan humanistisk disciplin att utforska den kunskap som framträder ur mänskligt liv är det just deltagande observation han har i åtanke. Detta är ett metodologiskt tillvägagångssätt som länge har utgjort kärnan i antropologisk och etnologisk forskning. Enkelt uttryckt innebär metoden

att man som forskare under en längre tid deltar i och observerar de människors liv vilka man studerar. Ingolds poäng är att deltagande observation är särskilt väl lämpad för att utforska mänskligt handlande och kunskapande såsom det uppstår och utövas i specifika sammanhang. Detta är en poäng även jag vill göra i denna text.

Jag är inte den första som identifierar ett släktskap mellan antropologi och etnologi, å ena sidan, och forskningen om praktisk kunskap, å den andra. Inte heller är det metodologiska utbyte jag föreslår här något helt nytt. Redan i sin avhandling från 1968 tog Tore Nordenstam inspiration från antropologin i sin ambition att genom upprepade samtal med ett fåtal informanter utforska sudanesisk etik.⁵ På så sätt bidrog han till det som senare skulle bli dialogseminariemetoden.⁴ Kvalitativa intervjuer och observationer av olika slag har sedan dess varit ett återkommande inslag i forskningen om praktisk kunskap, såväl i ämnet yrkeskunskande och teknologi vid Kungliga tekniska högskolan som på Senter for praktisk kunnskap i Bodø. Längre har dock de upprepade samtalen med forskningsdeltagarna, i grupp eller enskilt, snarare än olika observationsmetoder, stått i centrum i forskningen. Man har tenderat att lägga större vikt vid deltagarnas artikulerade reflektioner om sin praktiska kunskap än deras praktiska utövande av den.⁵ Men deltagande observation förekommer, inte minst i avhandlingsarbeten förlagda till Senter for praktisk kunnskap i Bodø.⁶ Jag kommer att återkomma till ett av dessa senare i texten när jag ger exempel på olika sätt att arbeta med deltagande observation.

pologin och etnologin. Det är i dessa discipliner som den deltagande observationen har sitt ursprung och det är här den har varit föremål för den mest systematiska reflektionen och transformationen. Mitt mål med denna text är att bidra till en fördjupad förståelse för och en mer kvalificerad användning av deltagande observation i forskningen om praktisk kunskap.

Jag börjar med att ge en bakgrund till deltagande observation som den har diskuterats och förståtts inom antropologin och etnologin. Därefter ökar jag konkretionen och försöker, med hjälp av exempel, visa på olika sätt att utforska praktisk kunskap med hjälp av deltagande observation.

VAD ÄR DELTAGANDE OBSERVATION?

Som vetenskapligt tillvägagångssätt har deltagande observation sitt ursprung i antropologin. Under tidigt 1900-tal började antropologerna Bronislaw Malinowski och Franz Boas förespråka och använda sig av metoden. De hade båda slagits av den komplexitet som karakteriserade de så kallade »primitiva» samhällen som de studerade och den etnocentrism som kännetecknade de dåvarande antropologiska metoderna. De standardiserade frågeformulär som man fram till dess hade använt förmådde inte fånga de avlägsna kulturernas komplexitet och var genomsyrade av en evolutionistisk syn på kultur,⁷ menade Malinowski och Boas. Vad som istället behövdes, hävdade de, var ett tillvägagångssätt som gjorde det möjligt att undersöka de studerade samhällena på deras egna villkor och ge akt på den detaljrikedom och de meningsdjup som kännetecknade livet i dem.⁸

Detta kunde man, enligt Malinowski och Boas, uppnå ge-

nom deltagande observation. Och, genom sitt förespråkande och praktiserande av metoden, lade de grunden till det som skulle bli antropologins mest centrala metodologiska tillvägagångssätt fram till dags dato. I sin mest klassiska utformning utförs deltagande observation av en ensam forskare som under en längre tid (vanligen minst ett år) lever tillsammans med de människor hen studerar. Tanken är att forskaren, genom att både delta i och observera de studerade människornas vardagsliv, skaffar sig tillträde till och gradvis tillägnar sig en djupt initierad kunskap om de meningssammanhang som detta består av. Som jag antytt ovan tenderade antropologer under större delen av 1900-talet att studera samhällen som förstods som både geografiskt och kulturellt avlägsna från västvärlden – där forskarna befann sig. Forskningens frågor och kunskapsmål var därför ofta intimt sammankopplade med och anpassade till det »folk» eller den »kultur» som studerades, och tanken var att den deltagande observationen skulle resultera i en så gott som uttömmande beskrivning av dessa. För att åstadkomma detta var det nödvändigt att löpande dokumentera de erfarenheter som gjordes i fält. Därför kopplades också en rad dokumentationstekniker till den deltagande observationens praktik. Den vanligast förekommande var antecknandet. Med anteckningsblock och skrivmaskin dokumenterade den deltagande observatören det hen var med om. Men fotografi och djupupptagningar var också vanligt förekommande. Genom sådana dokumentationstekniker menade man sig vara förmögen att skapa ett empiriskt material som var omfattande och detaljrikt nog för att ligga till grund för en uttömmande beskrivning av det samhälle som studerades.⁹

Deltagande observation idag

Även om mycket har hänt sedan Malinowskis och Boas tid, både med antropologin och etnologin som ämnen och med den värld de studerar, har den grundläggande idén om vad deltagande observation är och går ut på varit förhållandevis konstant. Än idag förstås deltagande observation som forskarens simultana deltagande i och observerande av människors vardagsliv. Än idag är målet att nå och utforska det mänskliga handlandets och kunskapandets meningssammanhang. Men en hel del har förändrats, och i det följande kommer jag att ta upp några sådana aspekter som det är viktigt att ha med sig när vi för in deltagande observation på den praktiska kunskapens område.

Något som är tydligt i beskrivningen jag har givit ovan av den deltagande observationen i sin ursprungliga form är att den karakteriserades av en positivistisk vetenskapssyn och en essentialistisk kultursyn. Forskaren förstods som en neutral observatör kapabel att inhämta kunskap om och åstadkomma en uttömmande beskrivning av livet som det faktiskt levdes i det studerade samhället. Paradoxalt nog såg man deltagandet som det som möjliggjorde detta. Det var genom att delta som forskaren skaffade sig tillträde till och till slut blev en oreflekterad del av det studerade samhället, vilket gjorde att hen utan att väcka någon uppmärksamhet eller påverka det som observerades kunde skapa sig en bild av den studerade kulturen som stämde överens med verkligheten.¹⁰

Den essentialistiska kultursynen visade sig bland annat i förståelsen av de samhällen som studerades som avgränsade kulturella formationer. Kulturer förstods generellt som

oupplösligt sammanflätade med den plats där de levdes. Särskilt de »primitiva» kulturerna – som ju var antropologernas primära studieobjekt – sågs som begränsade till och intimt sammankopplade med en specifik och avgränsad lokalitet. Denna kultursyn påverkade den deltagande observationen på så sätt att endast det fältarbete som utfördes på en avgränsad plats förstods just som deltagande observation.¹¹

Båda dessa grundantaganden kom under hård attack under andra halvan av 1900-talet. På 60-talet började flera antropologer problematisera och tematisera sin egen roll i fältet och den process varigenom de omvandlade sina fält-erfarenheter till text. Det nya var att de, i sina publicerade verk, diskuterade hur de som forskare både påverkade och påverkades av de människor de studerade och hur deras fälterfarenheter transformerades när de översattes till fältanteckningar och därefter till en publicerbar vetenskaplig text. Dessa forskares erfarenhet av att praktisera deltagande observation gick alltså stick i stäv med den positivistiska idén om forskaren som en neutral observatör som inhämtar oförvanskade fakta om den kultur som studeras.

Det var dock inte förrän på mitten av 80-talet, i och med den så kallade »Writing culture»-debatten, som sådana erfarenheter började diskuteras på allvar inom antropologin.¹² Nu kom de etiska, politiska och epistemologiska implikationerna av de insikter som började anas på 60-talet upp på bordet, vilket gav upphov till en diskussion som på många sätt kom att transformera antropologin och, med den, den deltagande observationen. Nu kunde den deltagande observatören inte längre vara lyckligt omedveten om sig själv och sin egen inverkan på det som studerades och de resultat som

forskningen landade i. Hen måste istället aktivt och explicit möta de etiska, politiska och epistemologiska utmaningarna.

Med vilken rätt och utifrån vilken förförståelse beskriver jag de människor jag forskar om? I vilken mån vilar forskningen på och reproducerar särskilda politiska strömningar och makthierarkier? Vilken inverkan har den jag är och de metoder jag använder på den kunskap som forskningen resulterar i? Dessa var några av de frågor som antropologer och etnologer nu avkrävdes svar på, vilket gav upphov till vad man i efterhand har talat om som den »reflexiva vändningen» i etnografisk forskning. Det är under epitetet »reflexivitet» som man nuförtiden diskuterar hur och i vilken mån forskaren bör medvetandegöra sin egen roll i forskningsprocessen och hur detta bör återspeglas i den skrivna produkten. Tanken är att man genom att medvetandegöra detta inte bara förmår redogöra för det utan också agera på det och förändra det under forskningsprocessens gång. Att den som praktiserar deltagande observation bör vara reflexiv är idag för de allra flesta en självklarhet, men på vilket sätt och i vilken utsträckning är fortfarande mycket omdebatterat. Det ligger dock utanför detta kapitels omfång att redogöra för hela denna diskussion.¹⁵

Något jag skulle vilja lyfta fram är insikten som många etnologer och antropologer gjort sedan 80-talet att ett reflexivt förhållningssätt inte bara är ett sätt att hantera de utmaningar av etisk, politisk och epistemologisk art som jag diskuterat ovan utan att det också kan resultera i såväl metodologiska som kunskapsmässiga upptäckter. Här vill jag ge ett exempel. I artikeln *Embodied ethnography: Doing*

culture reflekterar antropologen Aaron Turner över sin pågående studie av unga vuxna mäns liv i västra London.¹⁴ Turners studie är en klassisk deltagande observation i så måtto att han under en längre tid både deltar i och observerar de unga männen liv. Detta tillvägagångssätt för dock med sig en mängd utmaningar, vilka Turner reflekterar över i artikeln. Till exempel visar sig hans ambition att hålla en låg profil när de unga männen beslutar sig för vad de ska göra vara svår att realisera. Han blir ständigt tillfrågad om vad han vill hitta på och märker att de läser av och förhåller sig till hans kroppsspråk när olika förslag på aktiviteter kastas fram. Men han upptäcker också att han gör likadant själv; även han läser av och anpassar sig efter de andras outtalade preferenser. Genom att ge akt på sig själv i forskningssituationen inser Turner att han som deltagande observatör är en del av den sociala samvaro han studerar och att detta är en förutsättning för att han överhuvudtaget ska få tillträde till den.¹⁵

Detta är i sig en forskningsmässig insikt. Den säger något om den tillvaro och samvaro som de unga männen delar. Den berättar att delaktighet i denna förutsätter att man delar med sig av sina egna preferenser och att man aktivt deltar i förhandlingen om dessa. En liknande insikt gör Turner när han spelar fotboll med de unga männen. Han förstår tidigt att de aktiviteter de väljer ofta innehåller ett tävlingsmoment, vilket till en början är svårt för honom att förhålla sig till som forskare. Men han märker snart att även han förväntas uppvisa tävlingsinstinkt och spelförmåga. Han förstår att detta innebär en inträdesbiljett till gruppen. Denna insikt gör i sin tur att han lägger märke till hur de

yngre killarna, som varken är med i gänget han studerar eller i fotbollsmatcherna, sparkar tillbaka de bollar som rullar iväg från planen. Han noterar att de lägger stor möda bakom att visa upp sin egen förmåga när de skjuter tillbaka de förlupna bollarna, och att detta innebär en möjlighet för dem att visa att de är duktiga nog för att delta i matcherna och, i förlängningen, i umgänget.¹⁶

Turners text visar alltså att forskaren aldrig helt har kontroll över sitt eget deltagande i de studerade människornas liv. Forskningsdeltagarna tolkar och förhåller sig till den deltagande observatören utifrån sina förståelsehorisonter, vilket inte bara påverkar vad den senare kan göra som forskare utan också inbegriper och orienterar denne som en förkroppsligad person. Turner märker ju till exempel att han, utan att först lägga märke till det själv, signalerar till de unga männen vilka aktiviteter han, som person, föredrar. Men detta behöver inte betyda att forskningen går om intet – att forskarblicken går förlorad eller att det som studeras förvrängs i sådan grad att utforskandet blir meningslöst – utan kan istället leda till att man gör insikter som man inte annars skulle göra, förutsatt att man, genom ett reflexivt förhållningssätt, försöker medvetandegöra sig själv i fältet. Det förhåller sig alltså inte så, som de tidiga antropologiska positivisterna menade, att ett initialt deltagande möjliggör ett efterföljande neutralt observerande. Snarare visar exemplet Turner att man alltid är mer eller mindre deltagande i det som studeras, ett deltagande som både påverkar det studerade och möjliggör kunskap om det som annars inte skulle vara möjlig. Genom deltagande observation tillägnar man sig en förtrogenhet med det meningssammanhang

man studerar, men detta förutsätter på samma gång att man själv närvarar i det på ett sådant sätt att man i någon mån blir en del av det.

Att delta och observera

Deltagande observation är alltså inte, som begreppet vid en första anblick kan göra gällande, en oxymoron. Det går att vara deltagande och observerande på samma gång. Eller det är snarare omöjligt att inte vara det. Även om man inte blir aktivt in dragen i den praktik man observerar påverkar ens blotta närvaro ofrånkomligen det som sker. Det är denna insikt som den reflexiva vändningen inom antropologisk och etnologisk forskning har gett oss. Samtidigt är ett fullt deltagande inte möjligt. Som forskare deltar man aldrig på samma villkor som dem man studerar. Även om man stundtals känner sig helt uppslukad av det som försiggår är man alltid i någon mån en utomstående, en som kommer utifrån och som närsomhelst kan och så småningom kommer att lämna det sammanhang som studeras.¹⁷ Att stanna i ett sådant uppslukat tillstånd skulle också stå i motsättning till den egna forskningsambitionen. Då skulle man »go native», som det har kallats inom antropologin, och helt uppgå i det som studeras, vilket innebär att man inte längre är forskare.

Även när man studerar sin egen yrkespraktik, vilket man ibland gör inom forskningen om praktisk kunskap, deltar man på andra premisser än dem man studerar. Bara genom att inta forskarrollen distanserar man sig från den yrkesroll man normalt intar. För forskargärningen är denna distans nödvändig, samtidigt som den förtrogenhet man redan har med den verksamhet som studeras kan hjälpa en

att förstå den praktiska kunskap som där blir till och utövas.

Faktumet att ingen av deltagandets eller observationens extrema poler kan och bör intas, utesluter dock inte en betoning av den ena eller den andra, i olika forskningsprojekt eller vid olika moment i ett och samma forskningsprojekt. Snarare, menar flera forskare, bör man eftersträva en slags dialektik mellan deltagande och observation.¹⁸ Antropologen Paul Rabinow talar om det som en dialektisk spiral i vilken deltagandet förändrar forskaren så att hen omorienterar sitt sätt att observera, vilket i sin tur leder till nya sätt att delta, och så vidare.¹⁹ I vissa fall kan det dock visa sig vara fruktbart att lägga betoningen på den ena av de två polerna under hela eller stora delar av en studie. Charlotte Aull Davies ger i sin bok *Reflexive Ethnography* exempel på två sådana studier.²⁰ I den ena undersöker antropologen John Joseph Gleason vardagen på ett boende för människor med grava mentala och fysiska funktionshinder. Gleason märker snart att han förmår vinna en djupare insikt om interaktionen mellan de boende om han intar ett mer observerande förhållningssätt än om han aktivt deltar i personalens arbete.²¹ Ett exempel på detta är när han observerar hur två av de boende använder en leksaksgräsklippare för att få kontakt och kommunicera med varandra. När personalen senare initierar en utbildningsinsats med syfte att förbättra de boendes förmåga att interagera noterar Gleason hur de två som använde gräsklipparen gör motstånd mot flera av personalens på förhand bestämda utbildningsinsatser eftersom de redan själva har skapat ett sätt att umgås på. Detta får honom att inse att de boendes interaktion inte är helt synlig för dem som arbetar på boendet.

I det andra av Davies exempel är det tvärtom deltagandet som betonas. I likhet med Turner noterar antropologen Dorinne Kondo en bit in i sin fältstudie i Japan att hon både oavsiktligt och som en medveten strategi successivt deltar i allt högre grad i det hon studerar.²² Kondo är intresserad av de liv som levs i och kring japanska familjeföretag och förstår efter ett tag att hennes forskningsdeltagare förväntar sig att hon, inte minst eftersom hon har japanskt påbrå, både ska klä sig som dem och följa de rutiner och ritualer som de lever efter. Genom att på så sätt själv erfara det liv hon undersöker blir de maktrelationer och identitetsformerande processer som karakteriserar familjeföretagarnas vardag ytterst påtagliga, menar Kondo.

Slutsatsen man kan dra av dessa två exempel är att frågan om huruvida man bör lägga betoningen på deltagande eller observation – på närhet eller distans – eller välja att inte betona någon av dem när man praktiserar deltagande observation, sällan är avgjord på förhand. Detta måste bedömas utifrån omständigheterna för varje enskild studie.

Hur länge?

Inom antropologin och etnologin fanns länge en tämligen strikt norm kring hur lång tid en deltagande observation bör pågå. Ett års sammanhängande fältarbete sågs ofta som ett minimum. Denna norm har under de senaste två decennierna kommit att ifrågasättas. Detta har till stor del med den reflexiva vändningen inom antropologin och etnologin att göra. I och med att man har gjort sig av med de positivistiska kunskapsideal och den essentialistiska kultursyn som tidigare präglade disciplinerna har man också lämnat

bakom sig tanken om att det som bör åstadkommas är en fullständigt uttömmande beskrivning av den kultur som studeras. Barbara Czarniawska visar i sin bok *Shadowing, and Other Techniques for doing Fieldwork in Modern Society* hur kravet på långa fältarbeten just har vilat på en idé om kulturer som oföränderliga och klart avgränsade entiteter. Inte minst i en tid som vår, präglad av hastig förändring, behöver vi lämna standardiserade tidskrav bakom oss, menar Czarniawska.²⁵

Något som också har påverkat synen på hur långt ett fältarbete bör vara är det faktum att deltagande observatörer under senare decennier i allt högre grad har börjat intressera sig för de samhällen de själva lever i. De kulturella kontexter de möter är därför inte längre i samma utsträckning främmande för dem, vilket möjliggör kortare studier. En annan bidragande orsak är de förändringar som har ägt rum på forskningsfinansieringens område. Det är idag få finansieringsinstitut som beviljar medel för forskningsprojekt som är så långa att de förmår inrymma ett eller flera år av sammanhängande fältarbete.

Som en följd av dessa såväl inom- som utomvetenskapliga förändringar finns det inom antropologin och etnologin idag en större öppenhet för att den enskilda studiens mål och studieobjekt får påverka den deltagande observationens längd. Detta innebär dock inte att frågan om tid är oväsentlig eller att en kortare studie alltid är bättre än en längre. Det omvända kan många gånger vara fallet. Inte minst om målet är att skaffa sig en förståelse för de meningssammanhang som möjliggör och möjliggörs av praktisk kunskap. För att upptäcka och undersöka den kunskap som sitter i kroppen och

som är situationell, och som yrkesutövaren kanske inte ens själv är medveten om eller har ord för, kan tid vara just det man som deltagande observatör behöver. Genom att under en längre tid pendla mellan att samla sinnesintryck genom observation och kroppsligt erfara genom deltagande kan så småningom de meningslager framträda som vid en kortare vistelse inte är möjliga att upptäcka. Men så behöver inte alltid vara fallet. Om man forskar om sin egen yrkespraktik, till exempel, kan den redan förvärvade förtrogenheten med verksamheten möjliggöra en kortare studie.

En inkluderande förståelse av deltagande observation

Inom antropologin och etnologin har frågan om hur inkluderande begreppet deltagande observation bör vara länge debatterats. På den ena sidan står de som menar att det bör begränsas till deltagande och observation i en snäv bemärkelse. På den andra sidan står de som menar att det även bör kunna omfatta till exempel intervjuer, nedtecknade livshistorier och dokument.²⁴ Jag tenderar att hålla med de senare. Den viktigaste anledningen till detta är att ett mer öppet och utforskande förhållningssätt då blir möjligt. Min erfarenhet är att det kan vara både svårt och etiskt problematiskt att begränsa sig till ett strikt deltagande och observerande. I fältarbetet för min avhandling om dialys och njurtransplantation gjorde jag deltagande observationer på dialysavdelningar.²⁵ Inte sällan hamnade jag då i samtal med patienter som ville berätta om sig själva och sina erfarenheter medan de genomgick behandlingen. Dialysbehandlingen äger dock i regel rum i stora lokaler där ett flertal patienter genomgår behandlingen samtidigt. Ur forsknings-

synpunkt ville jag gärna ta del av patienternas berättelser men kände att jag inte kunde inleda ett djupare samtal med dem i den förhållandevis offentliga dialysmiljön. Det hörde också till saken att jag inte hade fått tillstånd av etikprövningsnämnden att spela in ljud under mina deltagande observationer. Jag kunde därför inte dokumentera de samtal som ägde rum spontant under behandlingen på det sätt jag önskade. Jag föreslog därför ofta att patienten och jag istället skulle träffas i en mer avskild miljö för en inspelad intervju, vilket de allra flesta gick med på. I mitt fältarbete hängde alltså deltagande observation och intervjuande tätt ihop, både etiskt och praktiskt, och detta är allt annat än ovanligt. Det blir då möjligt att som forskare, med den deltagande observationen som utgångspunkt, vara öppen för att successivt addera och kombinera olika metodologiska tillvägagångssätt som framstår som lämpliga och gångbara för den egna studien. Denna insikt kommer vara vägledande när konkretionen nu ökar och jag försöker ge exempel på hur praktisk kunskap kan utforskas med hjälp av deltagande observation.

ATT UTFORSKA PRAKTISK KUNSKAP MED DELTAGANDE OBSERVATION – NÅGRA EXEMPEL

I det som följer ger jag exempel på olika former av deltagande observation som jag finner särskilt relevanta för utforskandet av praktisk kunskap. Min ambition är att på ett konkret sätt visa på den deltagande observationens potential men också på dess variation. Som exemplen visar är det när metoden står i ett dynamiskt förhållande till studiens frågeställningar och forskningsområde som den kommer mest till sin rätt. Det som följer ska alltså inte ses som en uttöm-

mande beskrivning av alla de sätt på vilka deltagande observation kan utövas, en sådan är sannolikt omöjlig att göra.

Att agera lärling eller redan ha lärt sig

Inom antropologin och etnologin har ett klassiskt tillvägagångssätt länge varit att fungera som lärling till dem man studerar. Genom att själv försöka lära sig det som de andra kan tillägnar man sig inte bara deras kunskap, och får en känsla för vad det innebär att kunna det som de kan, utan man skaffar sig också en förståelse för själva inlärningsprocessen och, i förlängningen, för de skeenden varmed man som nybörjare skolas och utomstående socialiseras in i den praktik som studeras.²⁶ I takt med att det inom etnologin och antropologin under de senaste två decennierna har etablerats en förståelse av kunskap som oskiljaktig från de praktiker inom vilka den äger rum och de praktiserande människor som sätter den i verket har kunskapens personliga, relationella, kroppsliga och kontextuella karaktär i allt högre grad betonats.²⁷ När den kunskap som utforskas är så tätt sammanlänkad med den praktik och det sammanhang i vilken den utövas går det inte, menar man, att överföra den från forskningsperson till forskare på något enkelt sätt – som steg-för-steg-beskrivningar eller manualer. Det kan då vara fruktbart att som forskare fungera som lärling och följa den kunnige i dennes arbete med målet att själv lära sig så mycket som möjligt.²⁸

Detta betyder inte att man som forskare bör sträva efter att lära sig allt den kunnige kan. Det vore inom ramen för ett forskningsprojekt sannolikt omöjligt och kanske inte heller önskvärt eftersom den insats detta skulle kräva i många

fall skulle innebära forskningsgärningens slut. Inte heller i lärlingsstudier bör forskarens mål vara att »go native», att bli en del av det hen studerar. Snarare kan målet vara att själv kroppsligen uppleva vad det innebär att göra det den andra gör. Eller att genom själva lärlingsprocessen tillsammans med mästaren försöka förstå och sätta ord på vad kunnandet består i. Eller helt enkelt utbilda sin egen uppmärksamhet så att man upptäcker sådant man annars inte skulle upptäcka, och således erfarenhetsmässigt och kroppsligt får en ökad förståelse för det man tidigare endast fått förklarat för sig med ord.²⁹

För etnologen Oscar Pripp var det just en upplevelse av kunskapens kontextuella och oartikulerade karaktär som fick honom att välja ett slags lärlingsskap för sin studie om assyriska och syrianska företagare i Södertälje.⁵⁰ Pripp var intresserad av i vilka situationer och på vilka sätt etnicitet blev och gjordes verksamt i företagarnas yrkespraktik, och märkte tidigt i sin undersökning att intervjuer inte räckte för att till fullo förstå detta. Intervjuerna »kunde inte förmedla tonlägen, ordval, rörelser och gester hos aktörerna när dessa korsade varandras vägar i butiker, barer och restauranger», skriver Pripp.⁵¹ Han beslöt sig därför för att komplettera sitt intervjumaterial med deltagande observationer och tog kontakt med ägaren till en livsmedelsbutik som han kände till, där han sedan fungerade som praktikant under den följande sommaren och hösten. För Pripp hade det aktiva deltagandet i arbetet på livsmedelsbutiken två övergripande syften. Det handlade dels om att få möjlighet att på nära håll studera de möten som ägde rum i butiken, och dels om att, som forskare, själv få erfara dessa möten och

de övriga sysslor som ingick i butiksarbetet, och på så sätt få en förkroppsligad förståelse för den kunskap som krävdes för att arbeta där.

Något som Pripp också lyfter fram som centralt, men som han först insåg efter hand, var att han, i sin roll som praktikant, gjorde samma resa som butiksägarens bror och brorson hade gjort, nämligen skolades in i handlaryrket under ägarens försorg. I takt med att Prippts ansvarsområden i butiken växte och att arbetets krav gjorde att butiksägaren och han inte förmådde förhålla sig till varandra som forskare och forskningsperson kom Pripp i allt högre grad att behandlas som en av de anställda. Ett exempel på detta som han återger är när han efter stor möda och med en särskild teknik som han övat upp hade rensat bort skräp från nötter och melonkärnor, vägt upp dessa och förseglat dem i plastpåsar med en knut möttes av en av de anställdas irritation över att knutarna inte var korrekt utförda och uppmaningen att knyta om dem alla. Genom den förorättning och besvikelse Pripp själv kände i denna stund förstod han att det inte bara var forskningspersonerna som för tillfället såg honom som ett vanligt butiksbiträde snarare än en utomstående forskare utan även han själv. Att i rollen som lärling själv erfara det man studerar kan alltså vara ett sätt att, åtminstone stundtals, lämna den distanserade forskarpositionen bakom sig och både erfara det man gör och den man är som en del av sitt studieobjekt. Det är dock viktigt att man, som jag påpekat ovan, för den skull inte tror sig ha tillägnat sig en entydig och oproblematiserad insiderposition i förhållande till det man studerar.⁵² För Pripp var det just pendlingen mellan rollerna som forskare och butiksbiträde som gjorde

det möjligt för honom att på ett förhållandevis distanserat sätt betrakta den egna känslan av personlig förorättning och genom denna bättre förstå vad man som butiksanställd förväntades kunna och vem som kunde förvänta sig vad av vem.

Antropologen Rebecca Prentice höjer dock ett varningens finger för att lärlingsskapet kan leda till att man, även efter att man har lämnat fältstudien bakom sig, omedvetet intar de studerades perspektiv.⁵⁵ Prentice beskriver hur hon efter att ha återvänt tillbaka till sitt amerikanska universitet efter en lång fältvistelse som lärling på en klädfabrik i Trinidad Tobago upptäckte att hennes initiala analyser okritiskt hade ärvt forskningsdeltagarnas perspektiv. Likt dem framhöll hon den emancipatoriska kraft som fanns till exempel i den etablerade praktiken att stjäla till sig tid vid en av fabriken maskiner för privata projekt. När hon återvände hem från sin fältvistelse framstod sömmerskornas agentskap som det starkast lysande fyndet, detta trots de undermåliga arbetsvillkor som rådde på fabriken. Det var först när hon läste om antropologen Michael Burawoys bok *Manufacturing Consent: Changes in the Labor Process under Monopoly Capitalism* som hon insåg betydelsen av att det var med fabriksledningens goda minne som arbetarna använde maskinerna för egna projekt. Från ledningens perspektiv var detta ett sätt att undvika andra, mer transformativa, protestaktioner, insåg hon.

Slutsatsen som Prentice drar av detta är att lärlingsskapets möjligheter också för med sig påtagliga risker. Just eftersom man som forskare tillägnar sig en kroppslig kunskap – i Prentice fall av sömnadsarbetet – kommer man ock-

så, åtminstone till viss del, att förkroppsliga det perspektiv som de som utövar yrket intar. Detta innebär, vilket såväl Prentice som Pripp framhåller, en möjlighet att studera inte bara vad ett arbete betyder för dem som utför det utan också vad denna praktik och kunnande gör med dem. Men det innebär också en risk såtillvida att man som forskare kan få svårt att medvetandegöra och frigöra sig från denna kroppsliga orientering när man återvänder från fältstudien.

Att frigöra sig från invanda perspektiv och förförståelser är kanske ännu svårare när man redan från början tillhör den yrkeskategori man studerar. Detta är ofta fallet i student- och avhandlingsarbeten i praktisk kunskap. I dessa arbeten är det inte sällan den egna (tidigare) yrkespraktiken som är föremål för forskningen. Fördelarna med detta är många och överensstämmer i mångt och mycket med dem som framhålls i relation till lärlingskapet. Som förtrogen med den yrkespraktik man utforskar har man förkroppsligad erfarenhet av att ingå och delta i arbetet och besitter själv mycket av den kunskap man önskar förstå. Vidare har man, genom sina tidigare erfarenheter, tillgång till ett slags råmaterial som kan göras om till ett empiriskt material genom att exempelvis gestaltas som berättelser.⁵⁴ I linje med argumenten för lärlingskap är det dessutom troligt att man, i kraft av sin redan befintliga förtrogenhet, förmår göra initierade och djupgående deltagande observationer av praktiken.

Så upplevde åtminstone Inger J. Danielsen det. Danielsen lade år 2013 fram sin avhandling med titeln *Handlingsrommet evidens – om praktisk kunskap i nyfödtintensivsykepleien* vid Senter for praktisk kunnskap i Bodø. I avhand-

lingen vänder hon sig till sin egen tidigare yrkesroll och –praktik. Hon undersöker sjuksköterskornas arbete på två intensivvårdsavdelningar för permatura barn. Mer specifikt intresserar hon sig för den kunskap som sjuksköterskorna litat till och ser som giltig i utförandet av sitt arbete. För att närma sig denna fråga kombinerade Danielsen deltagande observation av vårdpraktiken med intervjuer med sjuksköterskorna, såväl i grupp som enskilt.

Danielsen upplevde att hennes förtrogenhet med den yrkespraktik hon studerade gjorde att hon, i sina deltagande observationer, många gånger delade de praktiserande sjuksköterskornas förståelse av de situationer de ställdes inför. Genom sin egen erfarenhet av yrket och sin kunnighet om dess olika moment förstod hon ofta vad som stod på spel för de yrkesverksamma i olika situationer, och kunde, utifrån denna förförståelse, mer direkt närma sig den mening dessa knöt till sina överväganden och handlingar.⁵⁵

Men förförståelsen var inte helt oproblematiske. När hon vid ett tillfälle gick tillbaka och läste om en episod som hon hade nedtecknat i sin fältdagbok såg hon att hon endast hade använt uttrycket »sett efter» för att beskriva vad en sjuksköterska gjorde medan den som var ansvarig för barnet ifråga blandade mediciner. Danielsen insåg då att det var hennes förtrogenhet med praktiken som hade gjort det möjligt för henne att sammanfatta det som skedde med det oprecisa uttrycket »se efter». När hon nu återvände till episoden genom sina egna fältanteckningar ställde hon sig frågan »Vad var det egentligen sjuksköterskan gjorde?». Detta fick henne att förstå att hon i högre grad behövde vända sig mot sig själv i en reflexiv rörelse för att inte förbise centrala aspek-

ter av den praktik hon undersökte.⁵⁶ Även Danielsens fall visar alltså på vikten av att aktivt pendla mellan de roller man intar i fältet för att på så sätt, åtminstone i någon mån, synliggöra dessa för sig själv, och i förlängningen upptäcka nya aspekter av det man studerar.

Skuggning

I många forskningsprojekt finns inte en förtrogenhet med det som studeras där från början. De flesta forskare studerar inte sina egna tidigare eller nuvarande yrkespraktiker. Ofta är det inte heller möjligt att fungera som någons lärling. Det kan vara forskningsprojektets tidliga ramar som omöjliggör detta. Att på allvar gå in i lärlingsrollen tar tid. Det kan också vara det studerade yrkets natur som sätter käppar i hjulet. Många yrken är idag i hög grad specialiserade och kräver en universitetsexamen för att utövas. Att som nybörjare utan utbildning prova på yrket är då inte möjligt. Detta var till exempel fallet för mig i det fältarbete jag gjorde för min avhandling. Även om jag hade velat hade jag inte tillåtits utföra sjuksköterskornas och läkarnas arbetsuppgifter.

I vissa fall är det kanske inte heller fruktbart att inta rollen som lärling. Kanske är det istället mer givande att vara en aning distanserad till händelseförloppet och lägga betoningen på observation snarare än deltagande. I mitt fältarbete upplevde jag det så. Under mina deltagande observationer intresserade jag mig primärt för interaktionen mellan vårdgivare och vårdtagare, och genom att inte aktivt delta i denna kunde jag observera den. På majoriteten av de dialysavdelningar jag besökte följde jag sjuksköterskorna i deras arbete. På så sätt befann jag mig alltid i närheten

när de interagerade med patienterna och kunde observera denna interaktion på nära håll. Men detta tillvägagångssätt innebar också att jag hela tiden var nära nog för att vid olika tidpunkter och i olika grad bli indragen i händelseförloppet. Ibland togs ingen notis om mig alls. Jag stod vid fotändan på patientens säng medan hen kopplades till dialysmaskinen och diskuterade olika ämnen av både medicinsk och personlig natur med de närvarande sköterskorna. Inte sällan blev jag dock på olika sätt indragen i det som skedde, särskilt i samtal av olika slag. I vissa fall frammanade min närvaro, som jag påpekat ovan, en vilja hos patienterna att berätta om sig själva och sina erfarenheter av sjukdomen och behandlingarna. I andra fall drogs jag in i samtal av mer vardaglig och inte sällan skämtsam karaktär och tillfrågades, likt Turner ovan, om mina åsikter i ämnen som skönlitteratur och idrott. I ytterligare andra fall ledde patient och sköterska mig igenom behandlingsproceduren och berättade vad de gjorde och varför de gjorde som de gjorde. Under hela fältarbetet var det tydligt att det inte var min närvaro i en neutral bemärkelse som gjorde att jag drogs in i samtalen, utan det var just som en okunnig, utomstående forskare, med en viss ålder och bakgrund, samt med särskilda frågeställningar – vilka jag hade beskrivit för de medverkande – som jag appellerades.⁵⁷

Detta något distanserade, men ändå i högsta grad närvarande, förhållningssätt gav mig många viktiga insikter om interaktionen mellan patienter och sköterskor i dialysvården, och i förlängningen om den praktiska kunskap som utvecklas i denna praktik, insikter som jag sedan tog med mig in i de efterföljande intervjusamtal som jag genomförde. En

viktig sådan insikt var det sätt på vilket sköterskorna, i samspel med patienterna, utnyttjade de relationer av personlig karaktär som behandlingens repetitiva natur gav upphov till. Med patienter de känt en längre tid kunde sköterskorna föra konversationer genom vilka de riktade uppmärksamheten bort från den högteknologiska kliniska miljö och de livshotande tillstånd som patienterna befann sig i och mot sådant som personliga intressen, familjeangelägenheter, aktuella händelser i samhället och så vidare.⁵⁸

Barbara Czarniawska skulle nog beskriva den form av deltagande observation som jag praktiserade under mitt fältarbete som ett exempel på »skuggning» [shadowing].⁵⁹ Skuggning karakteriseras, enligt Czarniawska, just av att den lägger betoningen på observation snarare än deltagande. Den som skuggar är därför i högre grad en outsider än en insider i förhållande till det som studeras, något Czarniawska framhåller som en styrka hos metoden. Outsiderskapet, hävdar hon, utgör nämligen en källa till reflektion för såväl forskaren som forskningspersonen. Som utomstående forskare blir man tidigt varse både sin egen okunskap och sina förutfattade meningar, menar Czarniawska, vilka i sig kan göras till viktiga forskningsinsikter.⁴⁰

Så var fallet för mig. Efter min första fältarbetsperiod märkte jag till exempel att jag tagit för givet att patienternas motiv till att placera sig på väntelistan för transplantation överstämde med de medicinska motiven till att genomföra ingreppet. Jag ställde därför väldigt få frågor om detta. Men när jag sedan återvände hem och läste mina fältanteckningar och transkriberade intervjuer förstod jag att det fanns en mängd olika sätt att förhålla sig till transplantation

bland patienterna, och att deras förhållningssätt till stor del berodde på var i behandlingsprocessen de befann sig. Vad denna insikt sa mig var inte bara att jag hade närmat mig fältet som en okunnig utomstående, utan också utifrån en bestämd men ofreflekterad utgångspunkt, formad av den inflytelserika och spridda förståelsen av organtransplantation som en oproblematisk livräddare och bot. Genom att möta fältet som en outsider blev jag alltså efter en ganska kort tid varse om inte bara mina egna förutfattade meningar utan också om den tongivande transplantationsdiskursens existens, vilket i sin tur fick mig att inse varför patienter som ännu inte genomgått transplantation tenderade att hysa mer grandiosa förhoppningar om behandlingen än dem som genomgått den vid ett eller flera tillfällen.⁴¹

Även för den som beforskas kan närvaron av en skuggande, utomstående forskare leda till reflektion. Här är självklart de explicita frågor som forskaren ställer till forskningspersonen viktiga, men ibland kan det räcka med den förras blotta närvaro för att en reflektionsprocess ska påbörjas eller artikuleras hos den senare.⁴² Även detta märkte jag. Här var just min position som både okunnig utomstående och intresserad forskare viktig. Det var uppenbart att forskningsdeltagarnas möte med mig frammanade reflektioner som var relaterade till just den position jag intog. Mest uppenbart var detta när jag tilltalades som forskare. Vid ett tillfälle, då jag observerade hur en patients behandling avslutades, påkallades min uppmärksamhet av en annan patient som genomgick sin behandling i samma rum. Gunnar, som vi kan kalla honom, ville förmedla att han tyckte att det var viktigt att någon forskade om dialys. Detta efter-

som han hade insett, sedan han insjuknade, att människor i allmänhet lever sina liv bortvända från sanningen. När man insjuknar i en sjukdom som njursvikt skrattar dock sanningen en i ansiktet, menade han, och man blir tvungen att verkligen möta livets skörhet och förgänglighet. Denna erfarenhet, ansåg Gunnar, hade gjort honom till en mer empatisk person. Detta visade det sig, var en erfarenhet som han delade med många av sina medpatienter.

Ibland framkallades reflektion också av tillsynes oansenliga frågor från min sida. Ett sådant tillfälle var den diskussion mellan en sköterska och två patienter som uppstod en dag på den så kallade »självdialysavdelningen», en avdelning där patienterna i hög grad skötte sin dialysbehandling själva. Här räckte det med att jag frågade en av patienterna om han någonsin skött sin behandling i hemmet för att en diskussion skulle uppstå där det blev tydligt att de två patienterna och sköterskan inte riktigt visste var på skalan mellan institution och hem de skulle placera självdialysavdelningen. Detta var ett viktigt fynd för mig eftersom jag intresserade mig för hur patienter och vårdgivare uppfattade och tog sig an de rum som behandlingen ägde rum i. Säkerligen var detta inte något dessa tre skulle diskutera om inte jag varit där.⁴⁵

Förutom att på detta sätt frammana reflektion karakteriseras skuggandet som jag påpekat ovan av en närhet till själva handlandet. Även om man som forskare själv inte utför de studerade handlingarna, som i lärlingsrollen, kan man på nära håll studera den praktik som forskningspersonerna är involverade i. Detta beror till stor del på att skuggning är en mobil metod. Istället för att observera från en

fast punkt, följer den skuggande forskaren med dem som studeras. Detta kan vara både besvärligt och pinsamt, och ibland etiskt problematiskt. Som sådan konfronterar metoden forskaren med frågor som vilken inverkan skuggandet har på den studerade praktiken, om det finns situationer som inte är lämpliga att närvara i och i vilken mån deltagarnas integritet kränks genom närvaron av en förhållandevis distanserad observatör. I de flesta situationer kan sådana svårigheter hanteras genom att man som forskare står i konstant dialog med dem som deltar. På så sätt har deltagarna möjlighet att påverka såväl formerna för som innehållet i de observationer som görs. Men att denna möjlighet finns måste från början klargöras av forskaren.

Walking and talking methods

I både lärlingsskap och skuggning ingår samtal av olika slag i varierande grad. I sin renaste form består dock inget av dessa två tillvägagångssätt av regelrätta intervjuer. För Czarniawska utgör intervjuer en naturlig förlängning av skuggandet, och lärlingsskapet kan kompletteras med denna form av samtal, vilket Pripps studie är ett exempel på. Men i den form av deltagande observation vi nu ska titta närmare på är intervjusamtal från början ett centralt inslag. Det rör sig om en form av deltagande observation som fick sitt genombrott så sent som i början av 2000-talet och som kombinerar gående med intervjusamtal. Tillvägagångssättet liknar på så sätt skuggning, i det att forskaren följer dem som studeras, men med skillnaden att det innehåller ett större inslag av strukturerade samtal. Denna metod har under sin korta livstid inte försetts med något entydigt namn.

Margarethe Kusenbach, som mig veterligen var den första att skriva om den, kallar den »go-along», men den har också kallats exempelvis »walking conversations». Under senare år, då aktiviteten att gå tillsammans med sina forskningspersoner har blivit alltmer populär, har man också börjat tala om förekomsten av ett antal olika »walking methods». I det följande fokuserar jag dock kombinationen gå och prata, och det utifrån två av de mest ursprungliga texterna om denna variant: Margarethe Kusenchs »Street Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool» och Jon Andersons »Talking Whilst Walking: A Geographical Archaeology of Knowledge».⁴⁴

Både Kusenbach och Anderson hämtar sin teoretiska inspiration för metoden från den fenomenologiska teori-bildningen och dess framhållande av den djupa sammanflätningen mellan plats och person. Plats och person är ömsesidigt konstituerande, menar de, vilket innebär att en persons handlingar och utsagor alltid är både platsberoende och platsgörande. Vill man som forskare förstå en person och hans handlingar och praktiker, behöver man också förstå de platser på vilka dessa äger rum, och tvärtom, lyder Kusenbachs och Andersons teoretiska utgångspunkt.

Men hur leder detta dem fram till det metodologiska tillvägagångssätt de förespråkar? På lite olika sätt, är svaret. För Anderson var det under en längre studie av miljöaktivisters arbete som metoden växte fram. Efter en tid märkte han att aktivisterna stundtals behövde ta en paus från det många gånger krävande livet på protestplatserna. De vandrade då iväg, tog en fika, besökte lokala aktivister i deras hem, vilade i ett ockuperat hus eller gick helt enkelt bara en promenad.

Efter tag började Anderson följa med dem på dessa gångurer och märkte då hur dessa erbjöd möjlighet till samtal av ett slag som han inte tidigare haft. Dels upplevde han att det många gånger ganska planlösa gåendet – Anderson kallar det »bimbling» – gav upphov till en samtalssituation som var mindre asymmetrisk än traditionella intervjuer, i vilka intervjuaren normalt är den som styr. Genom att tillsammans utöva den vardagliga aktiviteten att gå skapades istället ett mer intimt band mellan de två aktörerna, vilket gjorde att samtalet kunde flyta mer fritt. Konversationen drevs inte bara framåt av forskarens frågor, utan också av relationen mellan platsen och forskningspersonen, upplevde han. Men han märkte också att de gående samtalen gjorde det lättare för aktivisterna att artikulera sina kunskaper och återkalla sina minnen. Genom att delta i en av de praktiker som skapade protestplatsen och gjorde denna beboelig – gåendet – framträdde också aktivisterna som kunniga och erfarna personer. Anderson märkte att promenaderna bort från och tillbaka till protestplatsen innebar en möjlighet för både honom och aktivisterna att tematisera och återupprepa för sig själva varför de befann sig där.⁴⁵

I relation till detta diskuterar Anderson betydelsen av den fysiska aktiviteten att gå för de samtal som uppstod. Genom att gå och vara i förhållandevis planlös rörelse tillsammans, skapades en slags avslappnande rytm som lät relationen mellan plats och person – och med denna, erfarenheter, minnen och känslor – komma till ytan, menar Anderson.⁴⁶ Kusenbach framhåller liknande egenskaper hos gåendet, men hon betonar också betydelsen av att det, när metoden praktiseras, är en forskare med en otränad sinnlighet för

platsen som följer med en person med en mer slipad perceptionsapparat. Genom att göra sina vardagliga förflyttningar tillsammans med en utomstående forskare, menar Kusenbach, öppnar sig möjligheten för att bli varse om hur den egna upplevelsen och förståelsen av platsen skiljer sig från forskarens, vilket då blir meningsfullt att försöka artikulera.⁴⁷

Det var i stor utsträckning denna erfarenhet som fick Kusenbach att inse de gående intervjuernas – det hon kallar »go-alongs» – potential. Hon hade tidigare under sin studie om hur invånarna i fem grannskap i Hollywood, Los Angeles, uppfattade sin närmiljö känt en frustration över att de mer traditionella formerna av deltagande observation och intervju hon använde inte förmådde koppla samman plats och person. När hon vistades i grannskapen som en deltagande observatör upplevde hon att det var svårt att skaffa sig en förståelse för hur invånarna erfor och tolkade platsen; resultatet blev istället en slags autoetnografi där fokus låg på hennes egna upplevelser. När hon istället genomförde intervjuer med invånarna märkte hon att dessa, eftersom de rent rumsligt separerade intervjupersonerna från deras vardagliga miljöer och aktiviteter, inte förmådde frambringa de kroppsliga och perceptiva kunskaper och praktiker med vilka invånarna bebodde grannskapen. Det var genom erfarenheten av dessa två tillkortakommande som Kusenbach sedan upptäckte go-along-metoden.⁴⁸

Ett exempel från Kusenbachs fältarbete som är relevant för utforskandet av praktisk kunskap är den insikt hon gjorde när hon följde en mäklare som levde och arbetade i ett av grannskapen. Under en av deras go-alongs gjorde mäklaren

hennes uppmärksam på en aspekt av grannskapet som var avgörande för hur han uppfattade att bo och arbeta i området, men som hon själv aldrig hade tänkt på. Mäklaren talade om för henne att, på grund av den geologiska instabilitet som präglade området, var de strandnära bostäderna egentligen inte beboeliga. En jordbävning eller översvämning skulle kunna orsaka stora skador på dessa fastigheter, insikter som i hög grad förstod Kusenbach, präglade hur mäklaren förhöll sig till området både på ett personligt och professionellt plan, och det var just genom att gå tillsammans med honom genom grannskapet som sådan kunskap artikulerades, menar Kusenbach.⁴⁹

Som detta exempel illustrerar kan »walking and talking methods» fungera som ett sätt att utforska relationen mellan kunskap och sammanhang. En risk med metoden är dock att den distanserar sig från handlandet. När platsen, gåendet och berättelsen blir det viktiga riskerar de handlingar som deltagarna normalt utför på de platser som studeras att hamna i skymundan. Detta kan ses som en svaghet hos metoden. Men i de fall handlingarnas mening och relation till platsen inte framträder trots att man är där och deltar och observerar, kan walking and talking methods ha mycket att bidra med.

AVSLUTNING

Med de exempel jag nu har givit har min ambition varit att visa på den deltagande observationens potential för utforskandet av praktisk kunskap. Trots det avstånd som råder mellan antropologi och etnologi, å ena sidan, och den praktiska kunskapens teori, å den andra, har det metodologiska

utbytet dem emellan visat sig kunna vara ganska omfattande. Genom de olika former av deltagande observation som jag har lyft fram blir det möjligt att närma sig praktisk kunskap på olika sätt. Lärlingsskapet låter forskaren själv tillägna sig ett praktiskt kunnande och på så sätt öka sin förmåga att undersöka praktiken inifrån och närma sig verksamheten och de verksamma från ett initierat perspektiv. Skuggning innebär omvänt en förhållandevis utomstående blick och position, vilken möjliggör en distanserad men ändå nära observation av den praktiska kunskap som ligger till grund för de handlingar och interaktioner som äger rum. Detsamma gäller walking and talking methods där närvaron på själva platsen i kombination med gåendets praktik ofta förmår frammana artikulationer av handlingar, kunskaper och sammanhang som inte tidigare varit möjliga.

En viktig ambition med texten har varit just att lyfta fram den variation som kan rymmas inom den deltagande observationens ram. Det simultana deltagandet och observerandet utgör metodens grund och möjliggör genom dessa två grundläggande aspekter ett utforskande av praktisk kunskap i dess sammanhang. Med utgångspunkt i detta kan dock många anpassningar göras. Den deltagande observationen låter sig formas både efter de frågeställningar och kunskapsmål som den specifika studien utgår ifrån och de erfarenheter forskaren gör under sitt fältarbete. Denna öppenhet är en styrka hos metoden som forskaren bör ta tillvara. Detta kräver dock ett reflexivt förhållningssätt, vilket metoden i sig självt möjliggör och underlättar. Genom den pendling mellan närhet och distans, deltagande och observation och mellan olika roller och positioner som den inne-

bär kan det egna bli synligt på nya sätt, för såväl forskaren som för dem som deltar.

Om man som forskare i den praktisk kunskapens teori är intresserad av att använda sig av deltagande observation som metod bör man dock inte lägga funderingarna över vad det innebär att förflytta denna från sin hemvist i etnologin och antropologin till det egna ämnet därhän. Denna förflyttning är kanske inte helt oproblematiske. Om man hårdrar det skulle man kunna säga att antropologin och etnologin strävar efter att åstadkomma så detaljerade och exakta beskrivningar – etnografier – av forskningsdeltagarnas kultur som möjligt, medan forskningen om praktisk kunskap anlägger mer epistemologiska och etiska perspektiv och frågar sig hur olika kunskapsformer samspelar eller vilken handling som är lämplig att utföra i vissa situationer. Att denna skillnad existerar på en generell nivå är säkert sant, och bör som sådan tas i beaktande, men om man tittar närmare upptäcker man snart att den är en ganska grov förenkling. Inom antropologin exempelvis kan man idag skönja ett växande intresse för de kunskapsmässiga och etiska dimensionerna av mänskligt liv.⁵⁰ I sådana studier används deltagande observation inte sällan för att studera enskilda människors vardagliga strävan efter att bedöma vad som är rätt för dem och hur de bäst bör tillämpa sitt personliga omdöme. Här är målet ofta att studera handlandet ur ett förstapersonsperspektiv, inte i första hand som ett resultat av kollektiva eller kulturella processer. Här är också dygdetiska, fenomenologiska och hermeneutiska teorier vanligt förekommande.⁵¹

I och med detta skifte i intresse närmar sig alltså antropo-

login forskningen om praktisk kunskap. Men den omvända rörelsen kan också skönjas. Inom den praktiska kunskapens teori, inte minst på Södertörns högskola, finns ett växande intresse såväl för olika former av kollektivt kunnande och omdöme som för de historiska, kulturella och politiska villkoren för praktisk kunskap i olika sammanhang.⁵² Beroende på hur och var man tittar i de olika ämnena kan alltså deras kunskapsmål ligga relativt nära varandra. När detta är fallet bör det metodologiska utbytet kunna ske ganska friktionsfritt. I andra fall krävs mer översättningsarbete. Vad jag har velat visa med denna text är dock att den deltagande observationens potential för utforskandet av praktisk kunskap är närvarande i båda fallen.